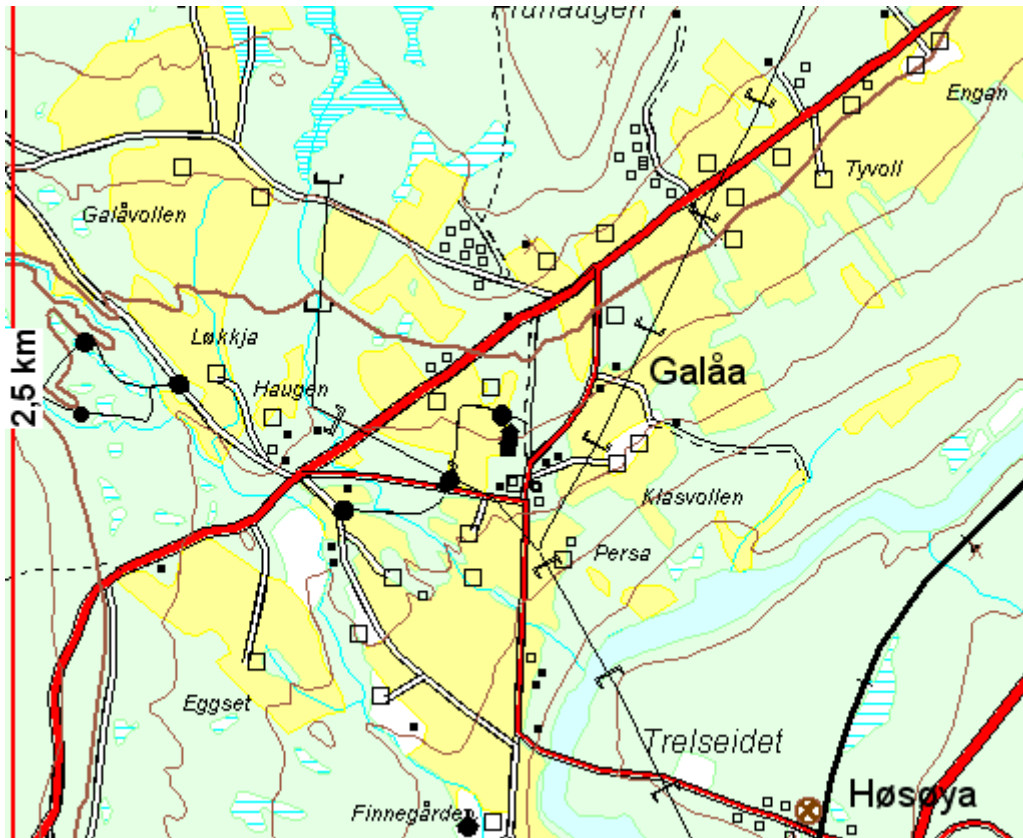

Barokkparken i Hiort-Engan

Prosjektbeskrivelse

1. Prosjektorganisering
2. Delprosjekt A. Kart, landskap og skjøtsel
3. Delprosjekt B. Hagehistorisk gransking
4. Delprosjekt C. Bygningshistorisk registrering
5. Delprosjekt D. Info, turisme og næring
6. Barokkparken i Hiort-Engan. Hage- og eierhistorie
7. Barokkparken i Finnegården. Hage- og eierhistorie
8. Kart

Forord

Barokkparken ble anlagt ca.1759-1780 av Kopperverkets direktør Peder Hiort (f.1716, d.1789) på hans landsted i Hiort-Engan i Galåen 6 km syd for Røros. Anlegget er utformet etter europeiske forbilder og dimensjoner i tradisjonsrikt seter-og høstingslandskap høgt til fjells/nær opptil prealpinsk klima. Anlegget ligger nær Kongeveien og utgjør viktig dokumentasjon om Røros eldste historie og livet til lederne på Kobberverket. Barokkparken var trolig utformet med påvirkning fra tilsvarende anlegg ved bergverk i Mellom-Sverige og har både nasjonal og europeisk interesse. Hiort-Engan rommer unik lokal og regional historie og er lokalisert innenfor Circumferensen og i buffersonen for forslag/søknad om Verdensarv-området for Røros.

Barokkparken og anleggets nærmere 250-årige historie har satt varige spor i grenda Galåen og rommer en viktig ressurs for lokal formidling, turisme og kulturbasert næringsutvikling. Galåen Samfunnshus AL er initiativtaker og tiltakshaver for et stort og tverrfaglig prosjekt som er innarbeidet i Tiltaksplan for Galåen fra 2008.

Prosjektet rommer følgende tema/delprosjekter:

1. Prosjektorganisering
2. Delprosjekt A. Kart, landskap og skjøtsel
3. Delprosjekt B. Hagehistorisk gransking
4. Delprosjekt C. Bygningshistorisk registrering
5. Delprosjekt D. Informasjon, turisme og næringsutvikling
6. Barokkparken i Hiort-Engan. Hage- og eierhistorie
7. Barokkparken i Finnegården. Hage- og eierhistorie

Galåen Samfunnshus AL fungerer som grendelag for Galåen, og har tidligere stått for restaurering av de to åttekantede lysthus/løer i anlegget. Samfunnshuset har nå påtatt seg å stå ansvarlig for prosjektsøknader og videre utviklingsarbeid med barokkparken i Hiort-Engan. Det er en forutsetning at prosjektene fullfinansieres eksternt/ fra annet hold.

Prosjektarbeidet omfatter foreløpig bare barokkparken i Hiort-Engan. Et eventuelt utviklingsprosjekt for barokkaksen i Finnegården vil bli vurdert seinere.

Prosjektbeskrivelsen bygger på en oppgave om barokkparken på Hiort- Engan levert av Unni Dahl Grue i 1996 på et eksamensrettet kurs ved SEVU-NLH om restaurering av historiske hager og parker.

Prosjektbeskrivelsen er utarbeidet av landskapsarkitekt mnl Unni Dahl Grue i samarbeid med landbruksjef Per. M. Langøien, Røros kommune og Galåen Samfunnshus AL, prosjektgruppe Hiort-Engan v/ Ingulf Galåen.

Barokkanlegg i Hiort-Engan, Galåen, Røros

1. Prosjektorganisering

Styrings-og referansegruppe, og delprosjekt A, B og C og D.

Bakgrunn

Barokkanleggene Hiort-Engan og Finnegården i Galåen ca 6-8 km syd for Røros er nær knyttet til Rørosverkets eldste historie. Lokalisering, utforming og dimensjonering av anleggene bidrar til å stadfeste anleggenes spesielle hage-og kulturhistoriske verdier som har både nasjonal og europeisk interesse. Begge anleggene ligger innenfor Cirkumferensen for Rørosverket og i buffersonen for forslag/søknad om utvidelse av Verdensarvområdet utgjør en sjelden og viktig ressurs for forskning, fagdokumentasjon, opplevelser, turisme og kulturbasert næringsutvikling. Det foreligger mye lokal- og biografisk historie om anleggene, deres eiere, landskap og hagehistorisk dokumentasjon ved Unni Dahl Grue samt diverse foto, flyfoto, bilde -og kartdokumentasjon. Rester og spor etter barokkpreget veianlegg og parkanlegg skriver seg fra siste halvdel 1600-tallet til slutten av 1700-tallet. Hiort-Engan har spesiell interesse og verdi p.g.a. av lokalisering i nær opptil prealpinsk klima og med utstrekning, utforming og utstyr etter mellom-europeiske forbilder og prinsipper.

Viktige arealer, elementer og verdier i anlegget som rester og spor av barokkparken og gammel kulturmark skjottes ved husdyrbeiting i deler av området, men trues av rask gjengroing og forfall.

Grunneier Oddvar Prytz har ledet vandringer sommerstid i mer enn 10 år i rester av barokkparken i Hiort-Engan i regi av Røros Reiseliv/turistkontoret . Torgeir Leander Henriksen har etablert Hiort-Engan Studiogalleri som fungerer som et lokalt kultursenter i området med formidling, servering, kultur-og håndverksaktiviteter og galleri m.m.

Formål med prosjektet

Det har vært arbeidet med kartlegging av anleggenes historie, ulike registreringer, dokumentasjon og planer for intensivering av arbeidet i 10-12 år. Det er ønskelig å opprette en styringsgruppe med referansegruppe for organisering av finansiering og av vitenskapelige og faglige delprosjekter for Hiort-Engan.

I forslaget til organisering av styringsgruppe og delprosjekter A, B, C og D er det lagt stor vekt på lokal bemanning og forankring av personer, institusjoner og forvaltning. . Det er ønskelig å engasjere fagkonsulenter med best mulig faglige og vitenskapelige kvalifikasjoner samt lokal og regional kunnskap om naturgrunnlag, miljø og kulturhistorie.

Oppretting av en styringsgruppe er viktig for å søke om økonomisk støtte for finansiering av organisering av delprosjekter og igangsetting av faglig og vitenskapelig arbeid knyttet til landskap og hagehistorisk gransking, formidling og næringsutvikling. Styringsgruppen må bidra til sentral styring og samordning av delprosjekter, søknad om finansiering og ekstern formidling av resultater.

1. Prosjektorganisering

Styringsgruppe:

Prosjektleder Ingulf Galåen, representant for Galåen Samfunnshus AL og grenda Galåen
Rune Prytz, representant for Galåen Samfunnshus AL og grunneierne
Landbrukssjef Per M. Langøien, Røros kommune
Unni Dahl Grue, Ås.

Referansegruppe:

Kulturminneforvalter Torbjørn Eggen, Røros kommune
Kultursjef Tor Inge Mølmann, Røros kommune
Fylkesantikvar Marie Louise Anker, Sør-Trøndelag fylke, Trondheim
Professor Karsten Jørgensen, Institutt for landskapsplanlegging, UMB, Ås
Rørosmuseet

Oppretting av en handlekraftig og representativ styringsgruppe og referansegruppe er en viktig forutsetning for gjennomføring av delprosjekter. Det er ønskelig å definere formål og rammer og igangsette styringsgruppa så snart som mulig.

2. Delprosjekt A. Kart, landskap og skjøtsel

Konsulenter

Landskapsarkitekt mnl Helge Bakke og Stine Ringnes, Feste NordØst as
Landskapsarkitekter, Tolga

Rådgivere

Landbrukssjef Per M. Langøien, Røros kommune
Gårdbruker Ingulf Galåen, Galåen, Røros. Repr. bruker/grunneiere
Landskapsarkitekt mnl Unni Dahl Grue, Ås

Framdrift og finansiering

Delprosjekt A. Kart, landskap og skjøtsel utgjør et viktig tematisk grunnlag for øvrige delprosjekter. Styringsgruppen ønsker derfor å prioritere igangsetting av Delprosjekt A: Kart, landskap og skjøtsel med start i 2009 eller senest 2010.

Beskrivelse med tilbud fra konsulent omfatter av digital kartlegging og registrering og /innmåling av rester og spor etter barokkparken i Hiort-Engan som terreng, fysiske elementer, eksisterende vegetasjon og markslag med mer. Tilbudet skal suppleres med CV for konsulenter. Arbeid med å søke om lokale, regionale og sentrale midler for finansiering hos organer som forvalter midler for bevaring og bruk av natur-, miljø- og kulturlandskapsverdier er igangsatt.

Vedlegg 1. Beskrivelse og tilbud på konsulentoppdrag fra fra Feste NordØst as 27.05.2009.

3. Delprosjekt B. Hagehistorisk gransking

Konsulenter

Landskapsarkitekt mnl Ingeborg Mellgren Mathiesen, Arkadia Landskap, Koppang
Dr. scient landskapsarkitekt mnl Annegreth Dietze, ILP/UMB, Ås
Konservator Vigdis Vingelsgård, Hamar museum, Hamar
(Temaprojekt for historisk gransking av hageskulpturer).

Rådgivere

Professor Karsten Jørgensen ILP/UMB Ås
Seniorkonsulent Mette Eggen, Riksantikvaren, Oslo
Landskapsarkitekt Unni Dahl Grue, Ås
Eventuelt representant for arbeid med hagehistorisk gransking i Falun/Mellom-Sverige.

Framdrift og finansiering

Delprosjekt B Hagehistorisk gransking anbefales igangsatt etter at delprosjekt A Kart, landskap og skjøtsel har oppnådd finansiering og er under gjennomføring/igangsatt.

Digitalt og oppdatert kartverk med registrering av vegetasjon og hagehistoriske spor utgjør viktig dokumentasjon og grunnlag for både delprosjekt B og C. Delprosjekt A. Kart, landskap og skjøtsel vil bidra til å forenkle og kvalitetssikre prosjektarbeidet.

Notat/anbefaling som redegjør for barokkanleggenes natur-, kultur -og hagehistoriske verdier med kort beskrivelse av arbeidsprosessen og behov for dokumentasjon og gransking på høyt vitenskapelig nivå med anslag for kostnadsramme, ev delt i etapper. CV for konsulenter med fag-og vitenskapelig kompetanse vedlegges.. Søknad om støtte sendes til lokale, regionale og sentrale institusjoner som forvalter finansieringskilder og økonomiske støtteordninger for bevaring av kulturhistorie og kulturminner.

Aksept fra ledelsen ved IPM/UMB må klareres for Karsten Jørgensen og Annegreth Dietze før igangsetting av ev. prosjekt .

Vedlegg2. Notat Prf. Karsten Jørgensen ved IPM/UMB. Hagehistorisk gransking i Hiort-Engan. (Vedlegges senere).

Vedlegg 3. beskrivelse og tilbud konsulentoppdrag fra IPM/UMB og Arkadia landskap. (Vedlegges senere).

4. Delprosjekt C. Bygningshistorisk registrering

Konsulenter

Rørosmuseet
Andre vurderes senere

Rådgivere

Kulturminneforvalter Torbjørn Eggen, Røros kommune
Torgeir Leander Henriksen, Hiort-Engan Studiogalleri, Røros
Grunneier Rune Prytz, Engan, Røros
Snorre Prytz, forfatter av bokserie om Prytzslekten

Framdrift og finansiering

Som strakstiltak vil det bli laget oversikt over det en kjenner til av bygningsdetaljer og annet (f.eks kanonløp) som ligger lagret rundt om i grenda. Det må også vurderes om noe bør lagres midlertidig på f.eks Rørosmuseet for å sikre det.

Et større prosjekt med registrering, dokumentasjon og visualisering av bygningsmassen i Hiort-Engan, samt steingjerdet søkes satt i gang i 2010.

5. Delprosjekt D. Info, turisme og næring

Konsulenter

Blilyst v/ Steinar Skjæringsstad, Trondheim
Røros Reiseliv, Røros
Røros Historielag
Nærings sjefen Røros kommune
Innovasjon Norge.

Rådgivere

Torgeir Leander Henriksen, Hiort-Engan studiegalleri, Røros
Grunneier Rune Prytz, Engan, Røros
Gårdbruker Ingulf Galåen, Røros
Landbrukssjef Per M. Langøien, Røros

Framdrift og finansiering

Arbeidet med populærinformasjon og guiding i rester av barokkanlegget som har pågått i 15 år, bør nå videreutvikles og forbedres. Skriftlig informasjon/folder om barokkparkens historie blir produsert for gratis utdeling fra sommeren 2009. Mer omfattende informasjonsmateriell produseres etter hvert som man får fram fakta gjennom granskningene. Informasjonsarbeid vil være et løpende arbeid gjennom hele prosjektet.

Enkle tilretteleggingstiltak for guidede turer og personer som går på egenhånd iverksettes så tidlig som mulig, og finansieres gjennom forprosjektet. Mer omfattende tiltak vil komme etter at granskningene er gjennomført.

Kulturformidling og næringsutvikling drives i privat regi ved Hiort-Engan Studiegalleri ved eier Torgeir Leander Henriksen. Anlegget har trolig potensiale for større aktivitet og bredde, særlig for mat- og serveringstilbud. Ny søknad og eller arbeid for realisering av besetning av lokal storferase/ Røroskyr for kombinert matproduksjon, skjøtsel av kulturlandskap, og miljøopplevelser i Hiort-Engan bør gjenopptas. Økonomiske støtteordninger innenfor Miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet er aktuelle. Muligheter for samarbeid med lokale organer og sponsormidler skal kartlegges.

Sekretær for organisering av styrings- og prosjektgrupper

Landskapsarkitekt Unni Dahl Grue har samlet skriftlig dokumentasjon, foto/dias og flykart som stilles til disposisjon for prosjektet/prosjektgrupper. Hun tilbyr å bidra med formidling av egen dokumentasjon, kunnskap og erfaringer til styringsgruppen og prosjektgrupper. Unni Dahl Grue fungerer som sekretær inntil videre, men det er ønskelig å tilknytte en fast sekretær for prosjektet helst med lokalisering i Rørosområdet/regionen. Rørosmuseet v/ Torfinn Rohde er forespurt. Aktuelle oppgaver vil være å organisere møter, formidle informasjon til styrings, referanse- og prosjektgrupper, utarbeide søknader, lede framdrift og rapportering for delprosjektene.

Aktuelle finansieringskilder og støtteordninger

Kommunale

Røros kommune

Fylkeskommunale

Sør-Trøndelag, Hedmark

Regionale

Fjellregionen Øst-Norge, ev. midler for samarbeid med Sverige/over grensene

Interregsprosjekt Kopparleden, Falun

Sentrale

Kulturfondet(unntatt IMM), Norges Kulturråd, Kulturdepartementet, Miljøverndepartementet
Mat-og landbruksdepartementet, Innovasjon Norge, eventuelt temaprogrammer.

Forskningsmidler

Forskningsrådet, FRIHIM-midler(kfr. Karsten Jørgensen. Forskningsstipendiat/humanistiske studier)

EU-midler

Sponsormidler fra lokalt, regionalt og sentralt næringsliv

Vedlegg 1. Beskrivelse og tilbud på konsulentoppdrag fra fra Feste NordØst as 27.05.2009.

Vedlegg2. Notat Prf. Karsten Jørgensen ved IPM/UMB. Hagehistorisk gransking i Hiort-Engan.(Vedlegges senere).

Vedlegg 3.beskrivelse og tilbud konsulentoppdrag fra IPM/UMB og Arkadia landskap.(Vedlegges senere).

Barokkanlegg i Hjort-Engan, Galåen, Røros

2. Delprosjekt A. Kart, landskap og skjøtsel

Digitalt kartverk

Gamle kart og flyfotografier

I skiftet etter Peder Hiort ble det dokumentert at han eide en stor privat samling geografiske kart og bøker. Det har trolig eksistert en plan for barokkparken i Hjort-Engan, men denne er antatt glemt, gjemt i arkiv eller gått tapt. Vi vet at markscheider Johannes Aas som arbeidet på Kobbervirket tidvis/i perioder var engasjert av Peder Hiort trolig med konstruksjon av kart og/eller utstikking av barokkhagen i marka/terrenget. Han var antatt høyt verdsatt av Peder Hiort og sentral i arbeidet med å samle, systematisere og tilrettelegge hans løsøre og eiendommer for auksjon og booppgjør. Det finnes en foreløpig skisse av barokkanlegget utarbeidet av Unni Dahl Grue basert på spor terrenget og skriftelige kilder. Diverse gamle kart som Miilekart m. fl. gir liten eller ingen informasjon om barokkanlegget. Ingulf Galåen har laget en skisse over deling av Hjort-Engan fra 3 til 7 mindre eiendommer og årstall for delinger. I tillegg finnes flyfotografier over barokkparken på Hjort-Engan og barokkaksen på Finnegården fotografert 6 ggr fra 1937 til 1992 av Fjellanger-Widerøe. Disse kan benyttes som dokumentasjon for granskning av ev. endringer over tid for bebyggelse, terreng, rester og spor av barokkanleggene, vegetasjon, veier og jordbruksdrift

Moderne digitalt kartverk/ detalj - og temakart

Moderne kartverk i form av GIS- og Ortofoto for området skal legges til grunn for produksjon av et digitalt kartverk med ny registrering og innmåling av nødvendige detaljer for produksjon av temakart for ulike behov og i ønskede målestokker. Firmaet Feste NordØst as. landskapsarkitekter mnl a v/Helge Bakke kan utføre arbeidet som har første prioritet.

Framstilling av et kartverk for registrering og innmåling av aktuelle fysiske data skal gjennomføres og foreligge før arbeidet med hagehistorisk granskning kan starte. Unni Dahl Grue, grunneiere m. fl. vil bistå arbeidet med påvisning av rester og spor etter barokkparken for innmåling og dokumentasjon av anlegget. Det skal framstilles kart som gir detaljinformasjon om lokalisering av kulturminner, rester og spor etter barokkanlegget, eksisterende vegetasjon, markslag og med ev. opplysninger om skjøtselstilstand og jordbruksdrift.

Kartgrunnlaget skal nyttes for framstilling av forslag til rekonstruksjon av plan for barokkanlegget, delområder, lokalisering av hus og utmarksbebyggelse, kulturminner, planer for kombinert manuell skjøtsel, regulert husdyrbeiting og maskinell skjøtsel/jordbruksdrift

SE: Vedlegg 1.

Feste NordØst as. Landskapsarkitekter mnl a . v/ Helge Bakke og Stine Ringnes 27.05.09.
Tilbud på konsulentbistand. Kart, kulturlandskap og skjøtsel ved barokkanlegg i Hjort-Engan, Galåen, Røros kommune.

Innmåling og registrering av bygninger og elementer, spor og vegetasjon i Hjort-Engan

Områdeavgrensing og ev. inndeling av temakart avgjøres i samråd konsulent, rådgiver/e og tiltakshaver. Detaljeringsgrad avklares i samråd med konsulent, rådgiver og tiltakshaver.

Fruhaugen

- Rester av steinmur for ”Bastionen”
- Bred murt steinmur/1200 alen, ca.720 m fra P. Hiorts tid langs Kongeveien inkl./m åpninger

Rester av tun og ev. renessansepreget hage i Hiort-Engan

- V-formede alleer m. lokalisering av trær og benevnelse treslag og anslag størrelse/tilstand
- Lokalisering og plan alle bygninger inkl. mastu
- Murt vannpost og ev påvisning ledninger og tilførsel/vannkilde
- Rester av steinmur ovenfor tidl. renessansepreget hage og eksisterende rekke rogn m.m.
- Lokalisering og lengde steingard/gjerde i antatt delelinje/eiendomsgrense fra 1812

Viktige kulturlandskapselementer og eksisterende vegetasjon med grov angivelse markslag m.m.

- Ev. rester og spor etter ev. freda og tekniske kulturminner som fangstgroper, kullmiler og anlegg for jernutvinning
- Eksisterende gjerder og rester etter gjerder, steingarder og ev. grinder
- Driftsveier, yngre utmarksbebyggelse/ nyere høylåver
- Lokalisering/påvisning revefarm fra mellomkrigstiden (dokumentert på flyfotografier)
- Yngre/moderne avskjæringsgrøfter og stikkrenner for jordbruksdrift
- Ev rester og tufter av løer bygd og forfalt etter/ ekskl. barokkanlegget
- Lokalisering av åpen og gjengrodd tidligere dyrka mark og bruk/tilstand i dag
- Trebevokst markflate/skog og avgrensing ny/ ung planting av vanlig gran
- Lokalisering og angivelse gammel kulturmark og arealer som beites årlig
- Angi grense fulldyrka jord som høstes årlig øvre del av lisonen nedenfor Kongeveien
- Lokalisering av inngrep/ trasing avskjæringsgrøft og ev. grusuttak i og nær området.

Utmarksbebyggelse og rester av barokkparken/anlegget

(Oppmåling/fasader/ snitt hus/ bygninger inngår ikke i arbeidet)

- Lokalisering og plan 2 stk 8-kantede lysthus/løer
- Lokalisering og plan av Hiort-kjerka
- Lokalisering og plan alle løer og tufter som antas å ha stått/ inngått i barokkparken fra 1760- 1790, 1812 og fra 1812 fram til i dag
- Lokalisering og plan hovedakse og grøfter helt ned til Glomma
- Lokalisering og plan akse-stinett/ oppkast langs og på tvers av koter inkl. Ormegga
- Ev lokalisering spor etter skrå kjøre-og ridevei til Finnegården
- Lokalisering og plan ev. rund speildam og båtfeste, og ev. fiskedammer nær Glomma
- Lokalisering og mål grøfter og klopper nedre del anlegg /tverrakser
- Ev lokalisering tufter etter den eldste bebyggelsen på elveflaten nær ”speildam”

Naturlig og kulturpreget vegetasjon innenfor eiendom- og planområde for barokkparken/anlegget

- Rester av rips og rabarbra på lav terrengrygg/øvre del hovedakse nær 2 stk 8-kantede løer
- Forekomst av fjellkvann langs gml. skrå grøft nedenfor tunet i Hiort- Engan
- Forekomst av diverse urter som karve, turt, firblad, kranskonvall, teiebær m. fl.
- Lokalisering av høystaudeenger med stor forekomst av ballblom m.fl /gjengroingsfase

- Antatt konsentrert / samlet forekomst av jomfrurose, hegg, rogn gråor og osp i øvre del av anlegget og barokkparken og i området forøvrig
- Lokalisering av rester av bjerk i hovedaksen ned til Glomma og langs stinett / avgrensing bosketter
- Lokalisering og grovt anslag størrelse og alder kjempefuru og små skogholtprimært nær Hiort-Engan Studiogalleri.
- (Ev. lokalisering og grovt anslag åpen slåttemark og lignende som antas å ha inngått i barokkparken som Tørkerommet og øvre og nedre tverrakse på Peder Hiorts tid ?)

Ev. fotodokumentasjon som supplering digitalt kartverk

Ev. digital fotografering av et utvalg standpunkter som bygninger, utmarksbebyggelse, elementer og arealer. Behov og ev. omfang vurderes og avgjøres i samråd konsulent/er, rådgiver/e og tiltakshaver.

Landskap

Gammel kulturmark. Vegetasjon og markslag

Lisonen preges av gunstig klima, næringsrikt og kalkrikt jordsmonn. Arealene består av halvåpen bjerkeskog og innsprengte arealer/rester av åpen beitemark og urterik slåtteeng og store åpne arealer med tidligere kultureng med opphør av beiting og maskinell høsting.

Området har stor variasjon av blomstrende og til dels sjeldne urter og høystauder som firblad, kranskonvall, karve, turt og kvann. Mindre vanlige og varmekjære lignoser som tysbast, jomfrurose, hegg, rogn og svartor vokser på tørr mark i området. Lisonen kan inndeles i en øvre del med meget frodig og artsrik vegetasjon og en nedre del med mer fastmarkspreget og mindre artsvariasjon.

Vegetasjonen på arealer i lisonen som ikke beites og høstes, veksler i utvikling fra flotte høystaude-enger til forfall med rask gjengroing av grove grasarter og nitrofile høystauder i feltsjiktet og einer, vier og bjerk i busksjiktet. Elveflatene nede ved Glomma består av blandingsskog av furu og plantet gran. De er gjennomskåret av to lange og brede belter av slåtteenger og fulldyrka mark. Disse to beltene kan ha hatt en kombinert/dobbelt funksjon som slåtteenger og tverrakser i barokkparken på Peder Hiorts tid. Høsting og slått på ”nedre tverrakse” opphørte ca 1960 og de åpne arealene krymper raskt ved gjengroing av einer, vier, selje og bjerk. Deler av slåttearealer og dyrka mark i ”øvre tverrakse” ble maskinelt slått og hesjet fram til ca 2000. Disse arealene er fortsatt i en tidlig gjengroingsfase og i månedsskiftet juni-juli utgjør de et vakkert syn når ballblomst, storkenebb og hundekjeks m. fl. høystauder blomstrer. På en eiendom har det vært kontinuerlig beiting med ungdyr fram til 2009 og på 2 eiendommer var beiting inntil for 5-10 år siden. På de 4 andre eiendommene opphørte beitinga for 40 – 50 år siden.

Høsting og jordbruksdrift fram til år 2000

Kulturlandskapet er utviklet gjennom årvisst beiting, høsting og jordbruksdrift trolig fra midten av 1600-tallet. På 17-, 18- og 1900-tallet skjedde antatt størstedel av husdyrbeitinga i utmarka ovenfor Kongeveien hvor de enkelte gårdsbrukene hadde sine sommerfjøs. Slått og forhøsting skjedde i på gammel kulturmark i lisonen og på elveslettene trolig både på Peder Hiorts tid og seinere. Graset ble slått og bakketørket og lagret i 10-12 løer spredt over hele området. Om vinteren ble høyet kjørt på slede til Røros hvor buskåpen stod. Eventuelt beiting i lisonen skjedde trolig bare kort tid tidlig forsommer eller sein høst.

Oppdeling av Hiort-Engan startet i 1812 i tre gårdsbruk med arealer/parseller som strakk seg fra Kongeveien og ned til Glomma. Rester av barokkparken i Hiort-Engan ligger antatt innenfor et område som i dag utgjør 7 gårdsbruk hvor det ble drevet tradisjonell jordbruksdrift fram til ca 1960-tallet for 5 gårdsbruk og fram til rundt år 2000 for de andre. I mellomkrigstiden ble det anlagt en stor minkfarm i lisonen nedenfor tunet i Hiort-Engan. I dag er bare ca 25 % i øvre del av området nær Kongeveien fulldyrka mark med maskinell produksjon av gras/grovfor. Jorda på 6 av bruka drives i dag av Galåen Samdrift DA. I tresatt hagemark i lisonen og på åpne elveflater / tidl. eng er det inngjerdet et areal på ca 50 daa som beites årlig av 10-12 ungdyr fra Galåen Samdrift DA. Rester og spor etter barokkanlegget finnes primært som stier/veier og er spredt i hele området som utgjør min. 300- 400 daa.

Skjøtsel og jordbruksdrift

Skjøtselsbeiting og jordbruksdrift

Gammel kulturmark og tidligere dyrka mark som ikke høstes, trues av gjengroing, forsøpling og tap av artsmangfold knyttet til naturlige grasarter, urter, høystauder og lokale og varmekjære blomstrende busker og løvtrær. Skjøtsel og jordbruksdrift er en viktig forutsetning for bevaring av naturlig og artsrik vegetasjon og gammel kulturmark. Det haster med å sikre sparsomme rester av overmodne gamle bjørketrær i alleer primært i hovedaksen ved fristilling og manuell skjøtsel for å hindre tap og utgang av sjeldne gamle planteminner. Framtidig skjøtsel av rester og spor etter barokkanlegget må tilpasses resultater av hagehistorisk gransking. Det bør utarbeides en plan for formidling av informasjon, valg av ferdsel /traseer for kultursti/er og ev. annen bruk av barokkanlegget/området. På kort sikt er det behov for en haste-straksplan for bevaring av synlige rester av barokkhagen som bjerkealleer, blomst- og frukt bærende busker og trær og gammel kulturmark ved kombinasjon av manuelle skjøtsel, skjøtselsbeiting og ev. rydding og slått med lett maskinelt utstyr.

Rørosfe egnet for regulert/ skjøtselsbeiting

Fram til slutten av 1960-tallet var den gamle og lokale husdyrrasen dominerende i Rørosområdet. Husdyrrasen kom trolig fra Tyskland/Holland på 16-1700-tallet. Rørosfeet var lenge trua med utgang, men nå er det ved planmessig avlsarbeid sikret/ utviklet en livskraftig stamme. Storferasen er ”lett”, tåler klimaet, høster godt og har lange tradisjoner som beitedyr i Rørosområdet. Rørosfeet egner seg derfor spesielt godt for beiting i Hiort-Engan. Husdyrrasen kombinerer krav til regulert beiting i barokkparken, gammel kulturmark og verdifullt kulturlandskap. Rørosfeet er også interessant for utvikling av tradisjonelle landskapsbilder, autentiske opplevelser ved ferdsel i barokkparken og ev. lokal produksjon, servering og salg av tradisjonsmat i Galåen. Lokalbefolkningen i Galåen disponerer et eget stort moderne forsamlingshus, Galåen Samfunnshus AL. Det første grendehuset i Galåen, Folkvang ble bygd i 1898. Lokale matoppskrifter er samlet inn og presentert i et eget hefte som gir god informasjon om tradisjonsmat i grenda.

Behov og kapasitet for skjøtselsbeiting i Hiort-Engan

Ingulf Galåen har drevet leiebeiting på et inngjerdet areal med gammel kulturmark og tidligere fulldyrka mark. Beiteområdet som eies av Torgeir Leander Henriksen utgjør ca. 50 daa, ca.30 % av totale beitearealer i lisonen og beites årlig av ca 10-12 ungdyr av NRF og tidvis et og annet Rørosfe. De holder kulturmarka i god hevd. Denne beitinga er nå overtatt av Galåen Samdrift DA. Totale beitearealer i lisonen og på elveflatene utgjør ca 150 daa. Ca 100 daa og 60 % av arealene hverken beites eller høstes i dag og er utsatt for rask gjengroing og forfall. Disse arealene har kapasitet og behov for ca 20 beitedyr. Med utgangspunkt i dagens beitebruk er det behov og kapasitet for totalt 30 ”lette” beitedyr i Hiort-Engan.

Skjøtselsbeiting med Rørosfe kombinerer utnytting av økonomiske ressurser, produksjon av mat(melk og kjøtt) , bevaring og bruk av biologisk mangfold kulturminner og gammel kulturmark. Skjøtselsbeiting er trolig den mest skånsomme, miljøriktige, rimelige og ressursøkonomiske måten å skjøtte rester og spor av barokkparken i Hiort-Engan. I en restaureringsperiode kan det bli aktuelt med periodisk beiting med hest og moderne mjølkekyr i en startfase for å skape et stort beitetrykk med høsting av nitrofile gras, busker og kratt for arealer som ikke har vært beitet eller høstet siste 10-30 år.

Galåen samdrift DA og satsing på Rørosfe

Gårdbrukere i Galåen som driver med mjølkeproduksjon bygde et nytt fellesfjøs for 90 mjølkekyr og 150 ungdyr i 2007. Det nye fellesfjøset har moderne mjølkerobot, men drifta er basert på at mye dyr beiter i utmark i beiteperioden. Galåen Samdrift DA ønsket å skaffe ca.30 stk. mjølkekyr av Rørosfe for beiting i Hiort-Engan. Husdyrasen har lavere produksjon enn moderne raser og det ble søkt om en utvidet mjølkekvote i samsvar med dyra produksjons/evne /kapasitet. Søknaden fra Galåen Samdrift DA ble dessverre avslått og er lagt på is inntil videre. Det er aktuelt å gjenoppta saken som ledd i kulturbasert næringsutvikling i Galåen.

Barokkparken i Hiort-Engan, Galåen, Røros

3. Delprosjekt B. Hagehistorisk gransking

Bakgrunn for prosjektarbeidet.

Barokken som stilperiode i hagekunsten

Den franske landskapsarkitekten Andre le Notre f. 1613, d. 1700 planla ca 1650 de to store barokkparkene i Frankrike, Veaux le Vicomte for Ludvig den 14's minister og Versailles for kongen selv. Til Skandinavia kom hagestilen ca 20-30 år seinere. Hafslund, Jarlsberg og Linderud er blant de eldste barokkparkene i Norge. Stilperioden kjennetegnes ved store proporsjoner, rette linjer, streng symmetri og formal bruk av vegetasjon. Anleggene har alltid en hoved- og utsiktsakse som forbinder hovedbygning/ gårdskompleks med et langt og ofte vidt utsyn/perspektiv som avsluttes i et endemotiv eller ute i horisonten. Terrenget var ofte fallende eller terrassert med murer eller formale grasdekte skråninger. Nedenfor og inntil hovedbygningen lå et parterre med mønster av fargede knuste materialer og lave klipte hekker. Blomster hadde liten plass i hagebildet og ble ev plantet i en enkel renessansepreget hage som erstatning for parterret. Grønt i alle nyanser var dominerende farge. Anlegget var gjennomskåret av et nettverk av stier som dannet firkantede bosketter av tett og ofte klippet løvskog. Trekker og alleer rammet inn anleggets sider og hovedakse. I nedre del av anlegget ble hovedaksen ofte gjennomskåret av brede og lysåpne tverrakser i form av speilende kanaler eller grasflater. Vann var et viktig element og ble brukt som vannstråler, fontener, kaskader, kanaler og store dammer. Gjerder, urner, portaler og skulpturer var viktige pryddinnslag

Fra sommerseter til lystgård nær tregrensen.

Den andre direktøren ved Kopperverket Johannes Irgens eller hans sønn Henning Irgens f.1637, d. 1699 sørget trolig for overordnet lokalisering og utforming av Kongeveien som et ledd i barokkens ideer i siste halvdel av 1600-tallet. I løpet av få tiår etter at Kobberverket kom i drift, ble avskogning, forurensing og stor tetthet av mennesker og dyr et økende problem. Flere ledere ved Kobberverket skaffet seg egne setrer hvor de flyttet med familie, tjenestefolk og buskap sommerstid for å unngå miljøproblemene i gruvebyen. Setrer og gårdsbruk i Røros og omegn som Mølmannsdalen, Rørosgård, Sundbakken, Hjort-Engan og Finnegården ble gradvis tatt i bruk som lystgårder. De enkle setertuna ble utbygd med representativ bolig- og gårdbebyggelse, hage og park med alleer og lysthus.

Barokkaksen i Finnegården og barokkparken i Hiort-Engan er nær knyttet til Røros eldste historie og ligger innenfor Circumferens-området. Begge barokkanleggene har utforming, terrengsnitt og utstrekning som kjente barokkanlegg i Mellom-Europa.

Galåen smeltehytte som var i drift fra ca 1660 til 1671 lå nær gården Galåvolden. Gården fikk seinere fikk navnet Finnegården etter bergskriver Jens Finne d.1733 kjøpte eiendommen ca 1712. Jens Finne startet trolig arbeidet med å anlegge et barokkanlegg basert på en snorrett gårdsveien og en barokkakse med smale grasrabatter og lysthus for enden nede på elveflaten ved kanten av Glomma.

Tyvold Engesletter var opprinnelig en sommerseter som lå nede ved Glomma. Tunet ble flyttet opp til Kongeveien og seinere omdøpt til Hiort-Engan. I matrikullen av 1667 anføres Jens Bing, rådmann i Trondheim som bruker av Tyvold Engesletter. Senere var eiendommen kjøpt av oberst Hendrich August Brockdorff. I 1681 ble eiendommen overtatt av direktør Henning Irgens. Han eide den fram til sin død i 1699. Deretter ble den kjøpt av bergskriver Peder Henningsen Hiort. Han kom til Røros med sin familie i 1690, og døde i 1716. Han

startet trolig utbygging av sommersetra til en lystgård. Sønnen Peder Hiort d.y f. ca 1715, d.1789 anla barokkparken fra ca 1759 til 1780. Barokkanlegget i Hiort-Engan er utformet etter europeiske forbilder med V-formede alleer som førte inn i gårdstunet. Nedenfor bygningene lå en inngjerdet renessansepreget hage med fontene og skulpturer. Anlegget hadde en hovedakse og alle tilplantet med bjørk. Lisonen var gjennomskåret av et nettverk av stier og bosketter som var hogd ut i den lokale bjørkeskogen..

Barokkanlegg av nasjonal og europeisk interesse

Begge barokkparkene i Galåen ligger i områder som veksler mellom ca 610- 750 m o.h. med nær opptil prealpinsk klima og er trolig de eneste i sitt slag i Nord-Europa. I Sverige finnes flere renessanse - og barokkparken på samme breddegrad, men de ligger i mye lavere høyde over havet. Innførte kulturplanter har neppe vært plantet i stort omfang i anlegget og det er få eller ingen spor etter slik vegetasjon i dag. Den lysåpne bjørkeskogen utgjorde viktig byggemateriale for å skape vegetasjonsvolumer som i barokkanlegg på mer sørlige breddegrader. Fjellbjørka fungerte som erstatning for edlere og varmekjære løvtreslag. Parkanleggene ble skjøttet ved husdyrbeiting og høsting av gras i urterike slåtteenger med vinterlagring av høyet i kombinerte lysthus og løer.

Spor etter lokal hagekultur og hagestiler i Rørosområdet.

Innenfor Røros og omegn (Circumferensområdet) finnes flere mindre hageanlegg og områder med preg av lokal hagekultur med og uten stilpåvirkning. Eksempler omfatter: Mølmannsdalen(renssanse), Småsetran, Hiorthagen ved Røros kirke (renessanse), Røros kirkegård, grenda Rørosgård, Sundbakken ved Glomma (jugend) og Skårhammardalen (naturromantisk),

Mål og rammer for prosjektarbeidet

Formål med hagehistorisk gransking

Fram til nå er det samlet dokumentasjon og drevet informasjon om anleggenes historie rettet mot lokalbefolkningen, turister og spesielt interesserte. Skriftlige kilder, rester og spor etter hageanlegget i Hiort-Engan og Finnegården utgjør sikker dokumentasjon for at det ble anlagt en barokkpark med utstrekning, terrengprofil/snitt, utforming og utstyr etter prinsipper som for mange store barokkanlegg i Mellom-Europa. Det er sannsynlig at anlegget er stukket ut og anlagt etter en på forhånd utarbeidet plan. Det er ikke funnet bevarte planer eller kart som kan gi sikker dokumentasjon for utstrekning og utforming av barokkanlegget i Hiort-Engan.

Det er ønskelig å skaffe fag-og vitenskapelig dokumentasjon om anleggenes utforming, historie og bruk som en marginal og særpreget del av norsk hagekunst. Barokkparken ble trolig utformet med sterk inspirasjon og påvirkning fra Danmark, Sverige og Tyskland. I dag finnes bare sparsomme rester og spor etter hageanlegget. Det haster med å bevare og etablere lokal og miljøtilpasset skjøtsel av vegetasjon og gammel kulturmark av området. Barokkanleggene utgjør en interessant ressurs for formidling, lokalturisme og kulturbasert næringsutvikling.

Forbilder for barokkanlegg knyttet til bergverkene.

De fleste lederne ved de norske berg- og jernverkene verkene hvor det ble anlagt store hageanlegg, hadde familie og slekt som kom fra Sverige, Danmark og Tyskland. De tok med seg ideer, impulser og fulgte med i utviklingen innenfor arkitektur, interiør og hagekunst som de tilpasset til norsk landskap, klima og kultur så godt som mulig. Det er en sentral utfordring å spore inspirasjon og forbilder for Hiort-Engan. Peder Hiort opparbeidet et stort sosialt

nettverk blant sine medstudenter, lærere og kulturpersonligheter i København. Han besøkte trolig de fleste slottshager og parker på Sjælland mens han studerte teologi og arbeidet der i 1732-1739. Han foretok to besøk til farens familie i Angeln nær Flensburg i Nord-Tyskland. Av stor interesse var en lengre reise han gjorde sammen med studievennene bl.a. Daniel Tilas gjennom Sverige på vei tilbake til Røros ca 1740-41. Han tilhørte en adelig svensk slekt med sentral posisjon innenfor bergverksforvaltningen i Mellom-Sverige. De besøkte trolig bergverk og jernverk, slott og herregårder med hager og parkanlegg i renessanse og barokk hagestil. På denne turen fikk trolig Peder Hiort oppleve at det var mulig å anlegge hageanlegg i fjell-og innlandsområder med nær opptil prealpinsk klima med bruk av lokal vegetasjon, terreng, landskap og utstyr preget av lokale materialer og fargebruk. Daniel Tilas og Peder Hiort opprettholdt livsvarig kontakt som trolig fikk stor betydning for Peder Hiorts innsats på Kobbervirket og i Hiort-Engan. Tilbake på Røros ble Peder Hiort overtalt til å begynne å arbeide ved Kobbervirket i 1742.

Organisering av hagehistorisk gransking.

Anleggenes status og verdi krever hagehistorisk gransking på høyt fag- og vitenskapelig nivå. Institutt for landskapsplanlegging IPM/UMB ved prf. Karsten Jørgensen er fagansvarlig for prosjektet. Granskingsarbeidet er foreslått utført av dr. scient. landskapsarkitekt Anne-Greth Dietze v/ ILP/UMB og landskapsarkitekt mnl Ingeborg Mellgren Mathiesen v/ Arkadia Landskap som begge er meget godt kvalifiserte for oppgaven. Konservator ved Hedmarksmuseet Vigdis Vingelsgård har arbeidet med kartlegging og restaurering av en del av hageskulpturene som sto på Hiort-Engan på slutten av 1700-tallet. Det er ønskelig å engasjere Vigdis Vingelsgård som konsulent for et temaprojekt om registrering av skulpturene, deres historie og bruk og kunstneres biografi.

Fra ca 1990 har det vært utført hagehistorisk gransking, laget planer og gjennomført restaurering av flere store barokkanlegg knyttet til svenske bergverk i Falun-området. Det er viktig å etablere kontakt med svenske fagfolk for samarbeid og utveksling av kunnskap og erfaringer.

Delprosjekt B. Hagehistorisk gransking har 2. prioritet når det gjelder framdrift av prosjektarbeidet.

Framstilling av et detaljert digitalt kartverk bør foreligge før arbeidet med hagehistorisk gransking starter. Kartverket er svært viktig for nøyaktig innmåling og korrekt dokumentasjon av rester og spor av sti- og veinett, fysiske elementer i terreng og flerårig vegetasjon.

Oversikt eksisterende og behov for ny dokumentasjon

Skriftlig dokumentasjon, registrering og bevaringstiltak fram til 2008

Oversikt over viktig dokumentasjon som bør legges til grunn for hagehistorisk gransking.

- Arkiv og protokoller for skiftet etter Peder Hiort er overført til Vitenskapsmuseet i Trondheim. Det rommer trolig både kjent og ennå ukjent dokumentasjon/informasjon om Peder Hiort og hans bo som gikk inn i Hiorts stiftelse som besto fra ca 1792 til slutten av 1900-tallet.
- Hiort-Engan og Galåen er omtalt av Gerhard Schøning og seinere av Carl W. Schnitler I Norske hager og parker i 1917.
- Prf. Magne Brun besøkte og foretok enkle registreringer i Hiort-Engan ca 1959 som ledd i en undersøkelse av eldre norske hageanlegg ledet av professor Olav Aspesæter ved ILP /NLH.

- Tidl. riksantikvar Stephan Stchudi Madsen var sentral i arbeidet med å få Hiort-Kjerka tatt ned etter andre verdenskrig og satt opp på Rørosmuseet. Den ble restaurert og gjenoppsatt i Hiort-Engan i 1981.
- Barokkanleggene i Galåen er omtalt i diverse lokalhistorisk litteratur, gårds-og bygdehistorie og historiske årbøker.
- Biografisk litteratur om Peder Hiort
- Landskapsarkitekt Unni Dahl Grue har skrevet en hagehistorisk rapport om barokkanlegget på Hiort-Engan og Finnegården / ca 30 s. som ledd i et eksamensrettet kurs ved SEVU/NLH 1996. Tilleggsdokumentasjon omfatter en diasserie over anlegget, litteraturliste og diverse kart og flyfotografier av Fjellanger-Widerøe 6 ggr ca 1937-92
- Konservator Vigdis Vingelsgård har samlet og dokumentert informasjon om hageskulptur eid av Peder Hiort som tidligere stod på hans eiendommer i Røros, Hiort-Engan og på Fruhaugen.
- Jon Suul og Torgeir Leander Henriksen har samlet dokumentasjon om skulpturene og billedhugger Jøns Ljungberg, Sverige.
- Galåen Samfunnshus i samarbeid med bl.a. Rørosmuseet og Kulturminneforvalteren sto i 1994 for restaurering av det ene Åttekanten, og det andre i 2000. Samfunnshuset tok initiativ til de første omvisninger og foredrag om Hiort-Engan i forbindelse med Bygdamønstringa i 1994.
- Tørkeromslauva som ble bygget i 1789 (det året Peder Hiorte døde) ligger på areal som siden 1969 har vært leid og drevet av Galåvolden Gård. Med tilskudd fra bl.a. landbruksmidler og Kulturminneforvalteren sto Galåvolden Gård i 1996 for en fullstendig og antikvarisk restaurering av Tørkeromslauva.
- Flere grunneier har de siste 15 åra samarbeidet om restaurering av flere løer i området.

Kartlegging og tolkning av kjente og nye kilder

- Skriftlige kilder om barokkanleggene i Galåen, Hiort-Engan og Finnegården fra Henning Irgens tid ca.1650 og fram til i dag
- Oversikt over aktuelle museer og arkiv i Norge, Sverige og Danmark, Nord- Tyskland m.fl.
- Systematisk gjennomgang av arkiv og protokoller for Peder Hiorts bo/stiftelse ved Vitenskapsmuseet i Trondheim
- Innsamling av gamle tegninger, foto, malerier, kart og tolkning av flykart fra ca 1937 til 1992

Gransking, tolkning og sammenstilling av kart, tegninger, fotografering og eventuell annen visuell dokumentasjon (basert på ny registrering, innsamling, kartlegging og undersøkelser)

- Bebyggelse i tunet på Hiort-Engan
- Saluttbastionen på Fruhaugen
- Renaissancepreget hage nedenfor terrasse/mur i tunet og plantebruk
- Vannkilder, ledninger og tilførsel til vannpost og ev. fontene i hagen
- Barokkanlegg med hovedakse, aksene, bosketter, portaler, hageskulptur, 2 stk 8-kantede lysthus/løer Hiort-Kjerka og løer, ev fiskedammer, ev speildam, utsiktsodde/Ormeggga og klopper
- Oversiktsplan som viser uthogging av lokal vegetasjon og ev. samling av blomstrende busker og trær i øvre bosketter/ øvre del av anlegget.

Framstille kart/ planer, tegninger og annen dokumentasjon av barokkanlegget

- Plan utforming basert på sikre rester og spor i 2010
- Plan for sannsynlig utforming av anlegget med ev alt. utforming 1759-1780
- Vegetasjonsplan for hage og park 1759- 1780
- Ev detaljplan for omfang og plassering av hageskulpturer, portaler, gjerder og utstyr av trematerialer
- Ev detaljplan/tegn. for omfang og lokalisering bruk av vann i anlegget
- Eiendomsplan/skisse og deling fra 1790 til 2010
- Plan for urørt/autentisk terreng ca.1790-1812 og terreng / arealer berørt av oppdeling av som delelinjer, steingarder, driftsveier, minkfarm, dyppløying, planering og ev oppfylling
- Plan for skjøtsel og drift
- Plan for formidling og informasjon, skilting og ev tavler i anlegget

Skriftlig dokumentasjon/Rapport

- Sammendrag på norsk og engelsk
- Hagehistorisk gransking av barokkanlegget i Hiort-Engan m. foto/illustrasjoner
- Hageskulpturer i Hiort-Engan
- Vurdering av skjøtsel av vegetasjon
- Vurdering status og verneverdi.
- Råd om formidling, merking/skilting og tilrettelegging bruk
- Ev. plan for digital visualisering, modell/er og tavler for hele /deler av anlegget
- Styrings- og prosjektgrupper og ev medarbeidere/konsulenter
- Oversikt skriftlige biografiske og lokalhistoriske kilder
- Oversikt hagehistoriske kilder
- Oversikt kart, dias og ev. visuell dokumentasjon/kilder
- Vedlegg. Digitale kart/plantegninger, perspektiv i forminsket mål, og detaljtegninger

Det er en forutsetning og absolutt krav at konsulenter og rådgivere for delprosjekt A, B, C og D framlegger nødvendig dokumentasjon etter anmodning fra styringsgruppen.

Barokkanlegg i Hiort-Engan, Galåen, Røros

4. Delprosjekt C. Bygningshistorisk registrering

Registrering og dokumentasjon

Gjenstander

Rundt om på gårdene som var med og delte bygningene fra gårdstunet ligger det lagret en god del bygningsdetaljer som listverk, beslag, vinduer, våpenskjold, kanonløp osv. Det kan sikkert finnes ting også hos de som kjøpte deler av hus. Det er viktig at alt som finnes registreres og sikres. Dette bør kunne skje i samarbeid med Rørosmuseet. Torgeir Leander Henriksen har allerede en viss oversikt som en kan bygge på.

Bygninger

Da Hiort-Engan i 1813 ble solgt fra direktør Knoph til brødrene Rasmus og Anders Eliassønner Prytz og Rasmus Aspaas delte de både eiendommen og bygningene på gårdstunet mellom seg. Deler av bygningene ble satt opp igjen på de ulike gårdene, og noe solgt. 4 mindre bygninger; Hiort-kjerka, de 2 Åttekantene og Tørkeromslauva står på sine opprinnelige plasser og er restaurert.

I ”En kort innføring i Prytz (Pryss) slektens liv og virke i Norge de siste 400 år; samlet i 4 bind.” av Snorre Prytz, finnes i bind 2 en god beskrivelse av de ulike bygningene og hvor de er blitt av. Det er der også laget tegning og fotomontasje av flere av bygningene. Dette er et grundig arbeid som det kan bygges videre på.

Steingjerdet

Steingjerdet langs fylkesveien representerer en vesentlig del av restene fra det opprinnelige anlegget i Hiort-Engan.

Gerhard Schøning beskrev det på følgende vis i 1773:

”... , man seer Marke, paa den eene Side indhegnede med det prægtigste Steengjerde, jeg nogensteds har seet, allerede da jeg saae det, 1200 Alne langt, trukket efter en Snor, og paa den Siide, som vender du mot Lande-Veien, dets øverste kant, mot Geedernes Anfald, at de ei skulle springe over, besat med jevne flad Steen-Heller eller tynde Fliser af Skiffer. Steene, hvilket findes her omkring af den Art, der lader seg let klyve, og arbeide eller danner paa hva Maade man vil.”

Gjerdet ble bygget på Hiorts bekostning som sysselsettingstiltak for ledige verksarbeidere, og det ble tatt ned og satt opp igjen minst en gang for å skaffe mer arbeid.

Store deler av gjerdet er borte, og det som er igjen ligger klemt opp i veggen. Det ble for 15 år siden etter initiativ fra Galåen Samfunnshus gjort iherdige forsøk på å få restene vernet og tatt inn i verneplanen for vegrelaterte kulturminner. Dette lyktes ikke. Det bør nå taes nye initiativ for å sikre og restaurere deler av gjerdet.

Skansen/Festningen

Oppmåling, rydding og restaurering av skansen oppe på Bratthaugen er en annen overkommelig oppgave som bør inngå i dette delprosjektet.

Dette ble tatt opp av J. Prytz i Fjell-Ljom allerede i 1946 (4. feb), men ingen ting er gjort.

I Fjell-Ljom 28. januar samme år ble det for øvrig skrevet at arkitekt Vreim i Riksantikvariatet hadde tatt opp ønsket om å få kartlagt Hiort-Engan. Og videre at Rørosbokkomiteen hadde håpet å få utført oppmåling, men at det ikke hadde blitt tid.

Barokkanlegg i Hiort-Engan, Galåen, Røros

5. Delprosjekt D. Informasjon, turisme og næring

Informasjon og formidling

Potensiale for informasjon, turisme og kulturbasert næringsutvikling

Fram til ca 1990 var barokkanleggene i Galåen ved Røros en godt bevart hemmelighet for allmennheten med unntak av lokalbefolkningen i Røros-området og en lite gruppe kultur- og hagehistorisk interesserte fagpersoner. I forbindelse med markeringen av Røros 350 årsjubileum i 1994 ble det arrangert en stor Bygdamønstring i Galåen. Den ble initiert av kulturetaten i kommunen og gjennomført av Galåen Samfunnshus som er den samlende forening i Galåen. Til dette arrangementet ble det første Åttekanten restaurert. Det ble arrangert utstilling med bl.a. skulpturer fra hageanlegget, flere historiekvelder der Hiort-Engan var et sentralt tema, og det ble for første gang en guidet vandring i området.

I forbindelse med Kulturminnedagen i 1997 ble det igjen arrangert både åpent møte og guidet vandring. Unni Dahl Grue presenterte her sin hagehistoriske rapport der det var visualisert og beskrevet hvordan anlegget kunne ha sett ut. Senere har Røros Reiseliv hatt faste omvisninger i turistsesongen med grunneier Oddvar Prytz som guide. Til noen av disse tiltakene har det vært utdelt informasjon i form av kartskisse for barokkparken i Hiort-Engan som viser rester og spor av viktige elementer i anlegget og inntegnet trase for vandringen.

God oppslutning om guidete vandringer og stort besøk i Hiort-Engan Studiogalleri dokumenterer at det er behov for bedre atkomst, kulturstier, mer kulturhistorisk informasjon i eller tilknytning til anlegget.

Behov og planer for skriftlig og digital informasjon

Det er ønskelig å kunne tilby besøkende og andre interesserte kortfattet skriftlig og digital informasjon om barokkparken i Hiort-Engan som følger:

- Foreløpig folder iA3 format for gratis utdeling ved guidete turer/ vandringer
- Eventuelt trykt brosjyre for 8-12 s. for salg f. eks i Røros turistkontor og Hiort-Engan Studiogalleri
- Hagehistorisk sammendrag om barokkparken i Hiort-Engan som kan nyttes som informasjon for guiding ved Røros historielag/Røros turistkontor

En foreløpig folder for guidete turer i Hiort-Engan vil bli produsert for bruk sommeren 2009. Det er ønskelig å starte arbeidet med organisering og finansiering av produksjon av informasjonsmateriell så snart som mulig. BLI LYST er aktuell samarbeidspartner for produksjon. Det er ønskelig at Røros Reiseliv/turistkontor og Hiort-Engan Studiogalleri kan legge det inn eller opprette link til informasjon om guidete turer og infomateriellet på sine hjemmesider.

Samarbeid med Røros historielag / Røros turistkontor om guiding

De siste ca 12 åra har Røros turistkontor innarbeidet faste guidete vandringer i Hiort-Engan i sitt årlige sommerprogram. Grunneier Oddvar Prytz som eier Hiort-Kjerka har gjort en stor innsats for å formidle faglig og lokalhistorisk kunnskap om barokkhagen. Hans vandringer omfatter hele eller deler av parken og oftest med et besøk i Hiort-Kjerka. Det arbeides med planer for fast opplegg for omvisning i området.

Skilting og merking av kulturstier/sti- og turveinett

Fram til nå har guidete vandringer for det meste skjedd på Oddvar Prytz og Erna Prytz sin tidligere eiendom som nå eies av Torgeir Leander Henriksen som driver Hiort-Engan Studiogalleri. Området som vi antar dekker hele barokkparken, er i dag eid av/fordelt på 7 grunneiere. Organisering av en ev. skiltet og merket kulturstinett i Hiort-Engan krever tillatelse fra alle grunneiere som berøres av planen. Et kultursti- nett må trolig opparbeides med en kort trase /løype for øvre del av anlegget/ for ev ferdsel på egenhånd og en lengre trase for guidete turer som dekker hele området. Det må tilrettelegges for hensyn til både fotgjengere og beitedyr ved gjerdeklyv og sluser. Finansiering må primært skje ved økonomisk støtte fra kulturlandskapsmidler.

Årlig skjøtsel av sti-og tur/veinett

Det er trolig mest aktuelt å lokalisere sti - og turveinettet for guiding i Hiort-Engan så langt som mulig følge/ til aksene i barokkanlegget. Sti- og turveinettet må fastlegges, skiltes og merkes, men uten noen former for terrenginngrep, med unntak tråkk av trematerialer over eventuelt. klopper og grøfter. I vekstsesongen må traseene som ikke ligger i arealer som beites eller høstes/grovfor slås ca 2 ganger – ca.1. juli. juni og ca.15. august med lett maskinelt utstyr. Uønsket treaktig vegetasjon som busker og trær i og tett inntil traseene må ryddes for god ledning av ferdsel og synliggjøring av sti-nettet.

Turisme

Grenda Galåen en interessant ressurs for turisme

Rester og spor etter de to barokkanleggene Hiort-Engan og Finnegården utgjør interessante kulturminner og lokalhistorie i prealpint klima. Galåen har et interessant potensial for turisme, spesielt i sommerhalvåret p.g.a. sentral/nær beliggenhet til Kongeveien og Røros. Området har flott utsyn til fjellområder i øst og Glomma i daldraget nedenfor og nærhet til fjellområder i vest. Galåen er preget av få men store gårdsbruk med aktiv jordbruksdrift basert på produksjon av grovfor, mjølk- og kjøtt fra storfe og sau, samt egg og kjøtt fra fjørfe. Gammel kulturmark med slåtteenger og hagemark med blomstrende urter og høystauder innbyr til vakre synsopplevelser langs veikanter og på turer i terrenget midtsommers.

Ingulf Galåen som driver Galåvolden Gård produserer viktige råvarer og et stort spekter av foredlede matvarer for lokalt/ regionalt salg og servering på gården. Hiort-Engan Studiogalleri utgjør et attraktivt sentrum for lokalhistorie, kunst- og kulturformidling ved utstillinger og salg av håndverks- og designprodukter og salg/servering av kaffe/vafler og enkle lunsjretter. Galåen mangler trolig et overnattingstilbud som ”Bed and breakfast” i sommersesongen.

Hiort-Engan Studiogalleri

Keramiker Torgeir Leander Henriksen som tidligere eide og drev Thomasgaarden i Røros, kjøpte stedet av Erna Prytz ca år 2000. Gårdstunet har helhetlig gammel gårdsbebyggelse av små og store lafta hus som ligger ca 150 m nedenfor Kongeveien. Hiort-Engan Studiogalleri utgjør et nyetablert kunst- og kulturformidlingssenter lokalisert i et eget tun av nybygde og dels eldre tilflytta hus med parkeringsplass som er lett synlig og har kort atkomst fra Kongeveien.

Hiort-Engan Studiogalleri utgjør et viktig lokalsenter med variert tilbud til besøkende som:

- Folder med kartskisse og digital informasjon om barokkanlegget
- Temautstillinger av lokale kunstnere og håndverkere
- Utstilling og salg design-og håndverksprodukter
- Utleie av kurslokaler

- Foredrag og intime konserter.
- Servering av kaffe/vafler og enkle lunsjretter

I anlegget finnes smie, badstu og bakerovn som er i periodisk bruk. Hiort-Engan Studiogalleri utgjør i dag eneste mulighet/tilbud for atkomst og informasjon om barokkanlegget med unntak for kulturvandring i regi av Røros reiseliv/ turistkontor

Kulturbasert næringsutvikling

Aktuelle muligheter i Galåen

Hiort-Engan Studiogalleri utgjør et godt eksempel på kulturbasert næringsutvikling. Området har trolig et unyttet potensiale knyttet til produksjon, foredling, servering og salg av lokal mat i tillegg til det som allerede finnes. Det er ønskelig å etablere en lokal besetning av Rørosfe primært knyttet til Galåen Samdrift DA for kombinasjon av produksjon av melk og kjøtt, høsting/ utnyttning av store beiteressurser og skjøtselsbeiting av barokkanlegget, gammel kulturmark og biologisk mangfold i Hiort-Engan. Beiting med Rørosfe i Hiort-Engan bidrar til formidling av autentiske opplevelser og tradisjonelle landskapsbilder. Rørosfeet er godt egnet for logo- og varemerketablering for kulturbaserte næringstiltak i Galåen og åpner for produksjon, foredling, salg og servering av lokal mat i Hiort-Engan, Galåvolden og Rørosområdet.

Det er trolig rom for utvidet serveringstilbud av lokal mat i Hiort-Engan eller en ny etablering for kombinert salg av råvarer, ferdige produkter, servering på stedet og for eksempel kjøp av matkurver og catering av lokal mat og matretter. Hiort-Engan og Galåen har trolig også et potensiale for hel-og halvdagsturer for grupper, helst i samarbeid med turistkontor og /eller lokale hoteller.

Barokkanlegget i Hiort-Engan med nærhet til Glomma i øst og fjellskogen ovenfor Fruhaugen i vest utgjør interessante tur- og opplevelsesmuligheter i lett terreng for en vid brukergruppe.

Det finnes et overskudd av eldre hus/dels gamle tun som utgjør en ressurs for utleie for Turister som ønsker å tilbringe noen dager i Galåen eller bo nær, men utenfor Røros.

6. Barokkparken i Hiort-Engan. Hage og eierhistorie

Hage-og eierhistorie

Kongeveien/ veianlegg med preg av barokk

Hiort-Engan ligger ca 6 km og Finnegården ca 8 km fra Røros. Johannes Irgens som var den andre direktøren ved kobberverket eller sønnen Henning Irgens (direktør fra 1669) var trolig ansvarlig for å gi Kongeveien sitt barokkpreg ved å la veien rette ut på lange strekninger mellom Røros, Hiort-Engan og Galåvolden (senere Finnegården) og Galåen smeltehytte som var i drift fra 1660 til 1671. Utretting av Kongeveien ble trolig utført som en kombinert markering av innfarten til byen sørfra og viktige eiendommer med tilknytning til verket og dets ledere. Henning Irgens eide og bodde på Rørosgård og brukte Mølmannsdalen som seter. Han eidde også Tyvoll Engesletter som senere ble til Hiort-Engan og var trolig ansvarlig for den V-formete innfarten og alleen til tunet. Både bastionen på Fruhaugen, gårdsanlegget med V-formete alleer og barokkparken nedenfor har sterk arkitektonisk tilknytning til Kongeveien. Peder Hiort d.y. sørget for opplegging av den massive steinmuren av lokal skifer som avgrensner gårdsanlegget på Hiort-Engan mot Kongeveien

Hovedtrekk for barokkparken på Hiort-Engan

Barokkanlegget i Hiort-Engan består av tre hovedelementer: Gårdsanlegget, hageanlegget og barokkparken. Opparbeiding av barokkparken skjedde fra 1759 til 1780. Det er mulig at Peder Hiort laget skisser til utforming av barokkanlegget basert på ideer fra hagelitteratur, hageraiser og parkbesøk i Danmark, Tyskland og Sverige. I følge skifteprotokollen for boet eide han en stor samling av kart og bøker som han kanskje nyttet til studier og planlegging. Han fikk trolig hjelp av markscheider Johannes Aas fra Kobberverket til å konstruere planen og stikke den ut i terrenget. Hele anlegget utgjør ca 3- 400 daa. Barokkparken er lokalisert mellom Glomma på ca 610 m.o.h., til Kongeveien på ca 710 m.o.h. og Fruhaugen på ca 770 m.o.h. totalt 150 m i høydeforskjell og ca 1000 m/1 km i luftavstand. Barokkparken ligger i en lun, solrik og syd-østvendt lione med artsrik gras/urte- og trevegetasjon. Anlegget har europeiske mål og proporsjoner og oppfyller viktige krav til utforming av en barokkpark.

Tun og gårdsanlegget

To V-formede alleer tilplantet med lokale treslag som hegg, bjørk, osp og gran førte inn i et firkantet tunet med en stor rund og murt vannpost som er bevart. Mot øst og over/på en mur mot hagen ovenfor lå to store våningshus: Gulstuggu og Blåstuggu som var rikt utstyrt og dekorert. Gårdsplassen var omgitt av mastu, stabbur, bakste- og bryggerhus/ tjenerstue, vogn- og vedskjul, fjøs og låve/storlaue. Om vinteren sto buskapen på Røros. Tunet var trolig bare bebodd fra forsommer til sein høst. Hiort-Engan fungerte som Peder Hiorts private lystgård og hvor han tok imot besøk av slekt og venner og representasjon for Kobberverket.

Hageanlegget

Fra tunet førte en trapp mellom Gulstuggu og Blåstuggu ned til antatt firkantet og inngjerdet renessansepreget hage. I sentrum i hagerommet beskriver flere vitner et springvann med en 14 alen høy stråle. Hagen var inndelt i symmetriske bed med grusdekte ganger imellom og langs yttersider. Bedene var kanskje kantet med stein, bein, urter eller grastov. Utvalget av prydplanter var trolig i tråd med samtidens utvalg av kulturplanter og planteråd tilpasset av Christian Gartner som for Mølmannsdalen. Det årvisse snødekket ga god beskyttelse for mange flerårige urter og stauder. Sittebenker og hvitmalte eller kulørte skulpturer på sokler eller såkalte possementer prydet anlegget. Nedre del av hagen var trolig avgrenset av en bred sti som forbandt de to åttekantede lysthusene/løene. Med unntak av tørrmuren under de to våningshusene og de to åttekantede

lysthusene finnes det ingen rester og spor etter hagen i dag. Fra tunet og hagen var det storslagen utsikt mot fjella i øst og Finnegården og daldraget som omga Glomma mot sør.

Barokkparken

Akse- og stinett

Hovedaksen som startet nedenfor hagen, var ca 500 m lang, 6 m bred og kantet med 2 rekker bjørketrær og endte ved bredden av Glomma. Aksenettet ble hogd ut i den lysåpne og stedlige bjørkeskogen og dannet bosketter med ca 100m avstand/sider i alle retninger. Parallelt og syd for hovedaksen var det hogd ut tre akser på tvers av terrengfallet, i alt 4 tverraker. Langs terrengkotene er det hogd ut minst 7 akser/stier. I nedre del av anlegget ble hovedaksen krysset av to brede, flate sammenhengende slåtteeenger (tidligere kalt Tyvoll Engesletter hvor den eldste sommer/setra lå) . Disse kan sammenlignes med tverraker i de store europeiske barokkparkene, uansett om dette var planlagt eller et resultat av naturlig topografi og forhøsting. Stiene er ca 3 m brede, kastet opp av stedlige masser og er til dels lett synlige i deler av anlegget. I krysningspunkter for akse- og stinettet lå 10-12 navngitte og ev. kombinerte lysthus/løer.

Vann i anlegget

Den nederste stien i aksenetten følger/ ligger nær elvebredden av Glomma som har et spesielt rolig og vakkert løp nedenfor barkkokkparken i Hiort-Engan. På hver side av hovedaksen nede ved Glomma finnes spor av 2 firkantede groper i terrenget som kan være dyregraver eller helst rester etter / av overdekkede fiskekasser/brønner for levende fisk. I sydenden av øvre tverrakse finnes tydelige spor etter en stor, grunn og sirkelrund speildam. En bryggeliknende voll er lagt opp i kanten av dammen kanskje egnet for å legge til med en liten båt? En forlengelse av stinettet fører ut til enden av terrengryggen Ormegga med vakker utsikt mot syd utover Glomma, Finnegården og daldraget i retning Tolga. I nedre del av anlegget domineres av ”to tverraker” i form av gamle slåtteeenger og kulturenger som ikke høstes lenger. Her finnes dype og åpne dreneringsgrøfter med klopper av store naturheller som kan være fra Hiorts tid eller seinere.

Treskulptur og utsmykking

Flere kilder nevner at i de tre øvre krysningspunktene i aksenetten var det oppsatt portaler og skulpturer av trematerialer. I skifteprotokollen for boet etter Peder Hiort finnes en oversikt for til sammen 38 skulpturer som var i hans eie på Røros og i Hiort-Engan. Skulpturene ble samlet, nummerert og beskrevet i en liste/oversikt for auksjonen i Hiort-Engan. En del av skulpturene er trolig utført av den svenske treskjærereren /billedhoggeren Jøns Ljungberg. Hiortkjerka er utstyrt med et malt relieff av Olav den Hellige og en værhanne av smijern. Både Gulstuggu og Blåstuggu hadde malte interiører og utskårne snekkerdetaljer i følge gamle beskrivelser. Et vakkert værhanneliknende smijernsarbeide med evkalyptusranker som kanskje har prydet innfarten i tunet, er nylig gjenfunnet og utstilt i Hiort-Engan Studiogalleri.

Konservator Vigdis Vingelsgård ved Hedmarkmuseet har utført registrering og ledet restaureringsarbeidet av for en del av skulpturene som har stått på Fruhaugen, i den rennesansepregede hagen og barokkparken i Hiort-Engan.

Bruk av lokal/ naturlig og prealpin vegetasjon i barokkparken

Peder Hiort hadde trolig god innsikt i naturens muligheter og begrensninger i Rørosområdet. I øvre del av anlegget med kalkrik jord og avrenning av næringsrikt overvann vokser gamle nytteplanter som mynte, karve, turt og kvann. På tørr mark finnes teiebær, firblad, kranskonvall og tysbast. Store forekomster av jomfrurose, hegg, rogn og spredte gråor og osp i øvre del av lisonen kan være forflyttet og samlet i de øvre boskettene for å synliggjøre

variasjon og øke konsentrasjonen av blomst- og frukt bærende busker og trær. På Peder Hiorts tid bestod midtre og nedre del av lisonen av åpen urterik slåtteng som vekslet med lysåpen tresatt hagemark med fjellbjørk som dominerende treslag i boskettene. Beiting, høsting og slått utviklet verdifulle kulturmarkstyper som urterik slåtteng, høystaudeeng, åpen beitemark og tresatt beitemark i området.

Navnet Tørkerommet forteller om den lokale skikken med å bære nyslått og vått gras fra tresatt og skyggefull slåttemark og ut på lysåpen slåttemark ut for god og rask høytørk og kort vei til vinterlagring i Tørkeromsløa. På 1700-tallet vokste det trolig mye stor furu i området som seinere ble hogd for bruk til til kullbrenning eller skurtømmer. Noen få kjemper av furu vokser fortsatt som enkelttrær og i tregrupper/ furuholt nær Hiort-Engan Studiogalleri.

Livet i Hiort-Engan i siste halvdel av 1700-tallet

Vinterstid lå Hiort-Engan stille og avlåst ev. bare avbrutt av framkjøring/henting av høy og ved. Peder Hiort brukte landstedet som sommerseter for egen buskap, beiting, forhøsting og foredling av mat for vinteren. Han var ugift, men hadde en stor tjenerstab som sørget for husstellet, seter- og gårdsdriften. Kilder forteller at det var et vakkert syn å se den store buskapen under flytting til og fra Røros vår og høst. Hiort-Engan fungerte også som en lystgård om sommeren og egnet seg godt for gjestfrihet for slekt, venner og representasjon for folk som besøkte Kobbervirket. Slitne og støvete gjester fikk tilbud om vask, overnatting og bevertning. Kanskje nøt de utsikten fra en benk i urte- og prydhagen utstyrt med treskulpturer til lyden fra det rislende springvannet. Spreke gjester tok turer til fots eller til hest for å oppleve barokkparken før eller etter måltidet. Det er hevdet at søndag holdt Peder Hiort ofte andakt/gudstjeneste for huslyden/ tjenestefolket i det kombinerte lysthuset/høyløa i øvre del av anlegget. Turer langs Glomma innbød til naturopplevelser og fiske som var en av Peder Hiorts private interesser. Han brukte trolig en kjøre- og ridevei som startet i eller nedenfor tunet og løp diagonalt gjennom de øvre boskettene ned til Tørkerommet og videre mot syd når han dro på besøk til naboer på Finnegården

Gerhard Schønings beskrivelse av Hiort-Engan.

Peder Hiorts venn, geografen Gerhard Schøning besøkte Hiort-Engan på en reise i 1773-1775 som gjengitt i Rørosbkaka s.123:

"Foromtalte Gaard eies nu af Verkets Directeur Peder Hiort, en i mange Ting kyndig, duelig og erfaren Mand, hvorpaa han har vist anselige Prøver, ei alleene i Verkets bestyrelse, men ogsaa i denne Gaards Drift. Man seer her de deiligste, men smukke ranke Birke træer overalt besatte Enge, opprydde, med stor bekostning, fra Tuer og Steene, man seer en regelmessig og vel indrettet Gaard, man seer Marke, paa den eene Side indhegnede med det prægtigste Steengjerde, jeg nogensteds har sset, allerede da jeg saae det, 1200 Alne langt, trukket efter en Snor, og paa den Siide, som vender du mot Lande-Veien, dets øverste kant, mot Geedernes Anfald, at de ei skulle springe over, besat med jevne flad Steen-Heller eller tynde Fliser af Skiffer. Steene, hvilket findes her omkring af den Art, der lader seg let klyve, og arbeide eller danner paa hva Maade man vil."

Gerhard Schøning f. d. var geograf, vitenskapsmann og venn av Peder Hiort. Han beskrev barokkparken fra en reise han gjorde i 1773 og som senere er gjengitt i Carl W. Schnitler 1916. Norske Haver, 1916

"Interessant er det som avslutning paa den barokke havekultur i Norge at kunne peke paa utvilsomme utslag av dens tanker endog på et av de barskeste og høiest liggende punkter for fast bebyggelse - ved bergstaden Røros. Mellom Glommen i vest og storveien til Kritisiania ligger gården Engan. Kobbervirketets direktør Peder Hijort f. 1716, d. 1789 eide den, og forskjønnet den paa forskjellig vis. Det meste av den utgjorde på hjorts tid som nu en fin

bjerkeli nedover mot Glommen, og denne var det, han tok til at utforme fuldstendig som et barokt bosket ved at hugge ut et net av snorrette ganger gjennom den. Elven og Kongeveien gaar omtrent parallelle i en avstand fra hverandre av en km.

Mellem disse to yttergrenser og parallelt med dem hugget han minst syv alleer ca. 3m brede og i en gjensidig avstand av ca 100 m. I alleene- iallfald i de tre av dem bygget han lysthus, hvorav det siste stod til for 40 år siden. Længdegangene gjennom skogen blev krydset av fire tverrveier hvorav den bredeste av dem førte fra gaarden ned til elven, paa hver side av denne vei laa et stykke nedenfor gaardens prydhave et ottekantet lysthus, som begge er bevart. Endelig førte en tredje- skraa- retning en snorrett vei fram til en aapen slette midt i skogen, hvor en høilaave fremdeles staar i form av en kirke. Med pyramidetak, taarn med træklokke og en St. Olav-statue overfor portalen hvor til en trap førte ned. Foruten dette høist karakteristiske bosket laa ved gaarden selv en større Have, hvor til en trap fra tunet førte ned. Her var fontene med 14 alen høi stråle. Fra gaarden op til landeveien førte to lange alleer av blandet bjerk, asp, hæg og gran. Perspektivet fra den sydligste av dem fortsatte videre ca 700 m opigjennem en skog paa den andre siden av gaarden til Et høit utsigtspunkt, " Fruhaugen" eller "Fæstningen", hvor en skanse var anlagt og utrustet med smaa kanoner og legemstore soldater utskaaet av tre og malt med rikeu iniformer. Nogen av dem er bevaret.

Den gamle gaarden er revet og haven forsvundet, men veinettet gjennom skogen for det meste enno. synlig. Ogsaa ved ijorts bygaard paa Røros Wolquartsgarden laa i følge auktionsforretning 1791 og 1792" urtehawe og lysthus", og der findes paa 1700-tallet andre haver i denne nesten arktiske by.

Nær Engan ligger Galaavolden. Den blev 1712 solgt av Kobbervirket til verkskriver Jens Finne d. 1733" som indrettede seg her og levninger av smukke haveanlegg i Ludvig den 14 des stil kan endnu sees". Dette var tilfælde i 1894. Nu er alt forsvundet. Derimot er det uten tvil et led i samme anlæg naar vi paa Galaaen ser en retlinjet, ca 500 m lang gate hugget gjennom skogen fra gaarden ned til Glommen, hvor perspektivet avsluttes av et ældgammelt, tømret lysthus med pyramidetak. Bak et motiv som dette skimtes atter det franske bosket. Det er underlig selv i de barskeste strøk i vort land at finde utslag av de tanker, som le Notre hadde gitt klassisk form".

Eiere og familiehistorie

I matrikullen av 1667 anføres Jens Bing, rådmann i Trondheim som bruker av Tyvold Engesletter. Senere var eiendommen eid av oberst Hendrich August Brockdorff. I 1681 ble eiendommen overtatt av direktør Henning Irgens. Han eide den fram til sin død i 1699. Deretter ble den overtatt av Bergskriver Peder Henningsen Hiort. Han kom til Røros med sin familie i 1690 og døde i 1716.

Slekten kom fra Angeln ved Flensburg i Tyskland. Han kjøpte opp eiendommer, lånte ut penger og la grunnlaget for en solid formue. Av hans barn var det bare datteren Anne og den yngste sønnen Peder Hiort d.y. født 1715, død 1789 som nådde voksen alder. Etter avlagt studenteksamen i Trondheim i 1732 ble Peder Hiort sendt til København for å studere teologi hvor han avlag eksamen i teologi i 1737. Han var velstående og skaffet seg et stort sosialt nettverk, kunst- og kulturimpulser mens han studerte og arbeidet i København.

Fra 1737 arbeidet Peder Hiort som arkivar ved det Kongelige bibliotek i København hvor han trolig også hadde adgang til å studere planer og litteratur om samtidens hagekunst. Han besøkte trolig både eldre renessansehager som Rosenborg og nye store barokkparker som Hirschholm, Fredriksberg og Fredriksborg i Danmark. Under studietiden og mens han arbeidet i København avla han to besøk hos familie og slekt i Tyskland.

Ca. 1740 forlot han København og ferden tilbake til Røros gikk gjennom Sverige sammen med friherre Daniel Tilas som kom til å spille en sentral rolle i svensk bergverksforvaltning i Mellom-Sverige i perioden ca 1740- 1770. Hjemturen fungerte trolig som en slags dannelses- og studiereise. Vennene besøkte trolig bergverk, jernverk, slott og herregårder med hager og parker i renessanse og barokk hagestil. Tilbaketuren gjennom Sverige ga trolig ideer, inspirasjon og kunnskap for seinere yrkeskarriere ved Kobbverket og anlegg av barokkparken i Hiort-Engan. Tilbake på Røros ble han overtalt til å begynne som proviantskriver på kobbverket i 1742. Han avanserte til bergskriver i 1764, ble direktør i 1772, en tittel han til tross for sykdom beholdt resten av livet.

Fra lystgård med barokkpark til jordbruk i fjellgrensa

Peder Hiort fortsatte farens virksomhet med utlån av penger, oppkjøp av eiendommer og ble en rik mann. Han følte et sterkt ansvar for å hjelpe fattige med arbeid og stimulere folk til selvhjelp. Barokkparken i Hiort-Engan ble trolig for en stor del anlagt som sysselsettingstiltak når driften på Kobbverket lå nede i perioder. Han og søsteren hadde ingen livsarvinger og han bestemte at etter hans død skulle både løsøre og eiendommer selges på auksjon og kapitalen inngå i en stiftelse. Årlige rentemidler ble utdelt til fattige og trengende i Røros og omegn for innkjøp av råvarer for husflid- og håndverksproduksjon som kunne gi dem inntekter. Hiorts stiftelse eksisterer fortsatt og Røros Tweed ble startet på grunnlag av denne håndverkstradisjonen. Arkivet for Peder Hiorts bo og stiftelse oppbevares på UiT, Vitenskapsakademiet.

Protokollene gir oversikt og til dels detaljerte opplysninger om hageskulpturene, lysthus og løer og lysthus og bl.a. navn på melkekuene. Direktør ved Kobbverket Erich Otto Knoph kjøpte Hiort-Engan og ca.20 hageskulpturer i 1790. Han drev eiendommen med inntakt gårdstun, buskap og barokkparken som i Peder Hjorts tid inntil han solgte eiendommen i 1812. Den ble kjøpt de 3 verksarbeiderne Anders Eliassen Prytz, Rasmus Eliassen Prytz og Rasmus Svendsen Aspaas. De delte eiendommen mellom seg. Tunet i Hiort-Engan ble delt etter senterlinjen i hovedaksen som bl.a. førte til at bygningene ble revet og materialene fordelt og dels brukt til nye hus på flere nye bruk. Senere delinger i 1836, 1838 1850 og 1900 har ført til at det i dag finnes 7 eiere /eiendommer innenfor det som utgjorde barokkparken fra ca 1760 til 1812. Alle brukene er bebygd og hver parsell starter ved Kongeveien og ender nede ved Glomma.

Arealer og elementer i barokkparken

1. Hiorf-Engan Studiegalleri
2. Avgjørel og parkering
3. Start guidet tur i Hiorf-Engan
4. Kort løype/ kulturellt av. egenhånd
5. Start guidet tur til Hiorf-Engen
6. Kongevolen, Rikvei 631
7. 1200 aien murt steingard
8. Fruhusen skulpturson m. skulptur
9. Perspektiv og utsikter
10. V-formet alle m. lokale busker
11. Gårdestun m. vannpost
12. Renaissancepregel hege m. urter, skulptur og fontene
13. 2 stk 8-kantede lysthus/hoytse
14. Hovedakse fm bjerkesalle
15. Akse-stinett 3m i fjellbjerkeskog
16. Bøkkett av fjellbjerk
17. Krysse i akse-stinett m. portal og skulptur Lund m. jernfursue, hegg og rogn
18. Hiorf-Engen. Lysthus/hoytse
19. Tarkserommet m. hoytse
20. Kjere-ridevei til Finnagården
21. Vei og av. 1-2 spellemmer
22. Utstikpunkt på Ormege
23. Treastt stellemark
24. Øvre bremkase. Stilleheng m. ballblom
25. Nedre bremkase. Stilleheng m. ballblom
26. Steingarder
27. Ev. fangstgraver el. overdekte fleisebrenner
28. Groffer m. hellekopper
29. Akse-stinett i fjellbjerk-furuskog
30. Enkelttrær og Holt m. storfuru

